

“Dit is me het feestje wel!” Xenophon’s Symposium als eigentijds diner

Recensie

Xenophon, *Het Diner*. Vertaald en toegelicht door Christiaan Caspers (Eindhoven: Damon, 2019), 126pp. ISBN 978 94 6340 261 3.

‘Ga hem nou niet afzeiken... anders ben je zelf net zo’n roddelnicht... Precies. Gewoon niet doen.’ ‘Maar hoe moet ik dan mijn plek aan deze tafel verdienen, als ik niet mag spreken?’ ‘Je mag blijven ... als je geen dingen zegt die je niet zeggen moet.’ Dat was wel even een ongemakkelijke episode.

Ongemakkelijke situaties en een weinig hoffelijk taalgebruik maken hier deel uit van een humoristische strategie die maar al te herkenbaar is en bijzonder modern aanvoelt. Toch is hier niemand minder dan Socrates aan het woord (met als tegenspeler een zekere Philippos) en lezen we de meest recente Nederlandse vertaling van een werk uit het Klassieke Athene, het *Symposium* van de gevestigde schoolauteur Xenophon. Niet wat u had verwacht?

De vertaling van dezelfde passage door Michiel Op de Coul (2000) beantwoordt zonder twijfel méér aan de verwachtingen die de illustere namen van Socrates en Xenophon bij de gemiddelde lezer oproepen. Als u daarnet misschien nog moest denken aan hedendaagse stand-up comedy of een humoristische column in de krant, zal u dit wellicht wél meteen als een vertaling uit het Grieks herkennen (of het zou ook Latijn kunnen zijn).

‘Toch moet je hem maar niet nadoen... anders lijkt je zo meteen zelf op iemand die kleineert... Je moet hem in niets met ook maar iemand vergelijken.’ ‘Maar als ik mijn mond moet houden, dan weet ik niet hoe ik een passende bijdrage kan leveren aan dit diner’ ‘Heel eenvoudig... door te zwijgen waar je niet behoort te spreken.’ En zo eindigde dit onaangename gesprek.

Het verschil zit hem heel duidelijk in de vertaling, waarbij Op de Coul een goede illustratie biedt van hoe Latijnse en Griekse teksten vaak in het Nederlands vertaald worden, en Caspers een eigentijds alternatief aanreikt – volgens de flaptekst ‘de vertaling die hij [Xenophon] verdient’. Caspers is zonder twijfel een verfrissende stem in het klassieke vertaalveld. Hij vertaalt op een manier die kan aanslaan bij een moderne lezer op zoek naar humor en ontspanning. Zijn aanpak van Xenophon is sterk vergelijkbaar met zijn eerdere *Lucius: of de ezel* van (Ps.-)Loukianos (2018). U heeft al een idee van de stijl, maar ook de presentatie is opmerkelijk eigentijds. Door het antieke werk expliciet in een modern genre te kaderen biedt hij weerwerk tegen de vooroordelen die bij het grote publiek leven wanneer het om oude literatuur gaat. *Lucius* krijgt als ondertitel *een postmoderne roman uit de Oudheid*. Xenophon’s *Symposium* wordt *Het diner*, met identieke titel als de recente roman van Herman Koch, en wordt op de flap als ‘novelle’ beschreven. In de toelichting vooraf wordt het werk niet onder een glazen stolp geplaatst als een eerbare literaire voorloper van dat genre. Integendeel, het wordt als een gelijke vergeleken met recente boeken en films.

Is Caspers vertaling de vertaling die Xenophon vandaag verdient? En is Op de Couls vertaling dat dan niet (meer)? *Het diner* is in elk geval een vertaling die zich een aantal ambitieuze doelstellingen lijkt te stellen, en die ook grotendeels inlost. De twee belangrijkste gaan hand in hand: toenadering zoeken tot een modern publiek en het maximaal overbrengen van de humor die ontegensprekelijk in het Griekse origineel aanwezig is. Het badinerende gesprek tussen Socrates en zijn al even beschonken vrienden wordt terecht een vroeg voorbeeld van ‘prose comedy’ genoemd (Danzig 2017 in *The Cambridge Companion to Xenophon*): humoristische en meer serieuze passages wisselen elkaar af, maar vaker nog komen ze tegelijk voor, zoals de plagerijen en insinuaties tijdens de *an sich* serieuze discussie over de verschillen tussen fysieke aantrekkingskracht en een meer geestelijke liefde, of de geïmproviseerde schoonheidswedstrijd waarbij Socrates de discussie wint, maar naast de prijs grijpt.

Veel humor zit vervat in de karakterisering van de personages die geen van allen echt sympathiek zijn, wijs blijken of succesvol overkomen. Zo is er Philippos, de grappenmaker, die zich op p. 45 interessant wil maken met een flauwe woordspeling,

maar daarbij niet de gewenste reactie aan zijn publiek kan ontlokken. Caspers vertaalt de grap zelf met een al even flauwe woordspeling waarbij hij met een bewust anachronisme beroep doet op het moderne referentiekader van zijn lezer. Maar door een goedgeplaatste ‘haha!’ en ‘Ja ja...’ brengt hij vooral de gênante ongemakkelijkheid van de gefaalde kwinkslag over, wat het opnieuw grappig maakt. Het Grieks maakt dit voornamelijk duidelijk door de ‘onvertaalbare’ partikels ἄρᾱ en εἰέν.

‘Waar ben je dan trots op?’

‘Op het gemene volk’, zei hij, ‘dat komt kijken naar mijn poppenkastvoorstellingen.’

‘Nu begrijp ik, haha!’ zei Φίλιππος, waarom ik je gister tot de goden hoorde bidden: *Geef ons heden ons dagelijks brood, en maak het volk gemener!*

‘Ja ja...’ zei Καλλίας.

(En dan begint Καλλίας over een geheel ander onderwerp.) Vertaalt Caspers soms niet *meer* dan er staat met oog op een dergelijk humoristisch effect? Bij de detailvergelijkingen die bij wijze als steekproef voor deze recensie werden gemaakt, lijkt dat doorgaans goed mee te vallen, al kunnen er vragen rijzen bij de manier *waarop* hij dat effect najaagt. De intertekstuele allusie op het Onzevader is één van de opvallendste anachronismen in de tekst, maar elders figureren ook een ‘scheidsrechtersfluitje: rode kaart voor de overtreder’, een ‘dikke bankrekening’, een ‘afhaalmaaltijd’ en ‘prostituees (m/v)’. Modewoorden zoals de werkwoorden ‘snacken’ en ‘slachtofferen’ en de nieuwe samenstelling ‘mooiboy’ worden zonder verpinken gecombineerd met bewuste archaïsmen als ‘aldus geschiedde’, ‘mijne heren’ en anderstalige uitdrukkingen als ‘dolce far niente’ en ‘nunc est bibendum’. Spreektaal wordt vermengd met boekentaal. Binnen dat allegaartje worden referenties naar de Griekse cultuur, van ‘pankration’ en ‘paián-lied’ tot Socrates’ ‘daimónion’ en ‘twijgjesdragers op het Athena-feest’ op geen enkele manier verklaard. Ook dit maakt deel uit van de algemene woordenrijkdom die Caspers gebruikt om Xenophon eer aan te doen, en inderdaad, ook als je niet helemaal precies weet waar het naar verwijst, lees je er in de meeste gevallen relatief vlot over heen. (Ondergetekende had trouwens ook nog nooit over een *mooiboy* gehoord.) Hetzelfde geldt voor de wat eigenzinnig graeciserende transcriptie van eigennamen, inclusief woordaccent.

Misschien is de taal van Caspers iets *te* rijk en eclecticisch om als equivalent voor Xenophons Grieks te kunnen doorgaan, waar – in Caspers eigen woorden – ‘geen woord te veel’ in staat. Door de vele aandachtstrekkers en de gezochte clash tussen

registers riskeert de vertaling stilistisch opvallender te worden dan het origineel. Bijkomende risico's liggen in de houdbaarheidsdatum van bepaalde modewoorden en de keuze voor een flinke dosis regionaal gekleurde (vooral spreektaalige) uitdrukkingen, die voor het Nederlandse leespubliek allicht de herkenbaarheid vergroten maar Vlaamse lezers af en toe zullen doen fronsen.

De gedurfde keuzes die worden gemaakt in deze vertaling zullen sommige lezers – voornamelijk classici en leerkrachten die de vertaling willen gebruiken in de Griekse klas – wellicht nog steeds naar de neutralere vertaling van Op de Coul doen grijpen, ondanks de stroevere wendingen van zijn vertaaltaal. Het is ook bij Op de Coul dat wie wil nog steeds terecht kan voor een algemene, eerder traditionele inleiding op het werk en voor voetnoten bij woordspelingen en culturele referenties. Caspers' nawoord biedt dan weer een interessante bespreking van de symposiumcultuur en analyseert de verhouding tussen fictie en realiteit in deze geheel fictieve dialoog tussen historische personages. Daarbij laat hij echter – in lijn met de weinig schoolse vertaling zelf – de encyclopedische basisinformatie over Xenophon en zijn *Symposium* geheel achterwege.

Op de Coul's *Symposium* is, kortom, een betrouwbare klassieke vertaling, die feilloos beantwoordt aan alle schoolse noden, regelmatig met geslaagde vertaalfondsten. Maar het blijft wel een vertaling die door de typische zinsbouw en uitdrukkingen niet weet of niet probeert te verhullen dat het om een vertaling gaat. Caspers' *Het Diner*, daarentegen, had perfect *geen* vertaling kunnen zijn, maar een originele historische novelle, die aangename, intellectueel stimulerende lectuur biedt. En zoals bij elke (originele of vertaalde) literaire tekst, zullen de meningen over het succes van de stijl en de humor uiteenlopen.

Nog enkele slotbemerkingen. Xenophon krijgt van Caspers misschien wel de vertaling die hij verdient, maar ook omgekeerd is Xenophon's *Symposium* (zoals ook *Lucius: of de ezel*) een uitgelezen casus om dit soort vertaalstrategie op toe te passen. Dit is Grieks dat niet veel nodig heeft om het stof van de eeuwen te kunnen afschudden, en in dat opzicht kan het, in deze vertaling, misschien wel een ambassadeursrol vervullen om gretige lezers opnieuw van de leesbaarheid van (sommige) klassieken te overtuigen. Die gretige lezer mag zich dan wel niet laten afschrikken door de opmerkelijk generaliserende en weinig enthousiasmerende bewering van Caspers in het woord vooraf dat 'het drama [in *Het Diner*], zoals in alle literatuur uit de Oudheid, geheel aan de oppervlakte' ligt. Wat hij daarmee precies bedoelt, had hij wellicht beter iets uitvoeriger toegelicht.

De korte *Verdediging van Sokrates* (Xenophon's *Apologie*), die als nagerecht bij *Het diner* wordt geserveerd, biedt de vertaler veel minder gelegenheid om uit te pakken met kwinkslagen en virtuoos taalgebruik. Voor wie het dessert als het hoogtepunt van de maaltijd beschouwt, is dit misschien wel een teleurstelling. De climax van *Het diner* komt wel degelijk aan het einde van het drinkgelag, met een erotisch tafereel dat alle aanwezigen ertoe aanzet hun partners op te zoeken of 'er terstond eentje te regelen'.

Alleen Sokrates en een paar anderen bleven hangen, om uiteindelijk samen met Kallias nog wat in het gezelschap van Lykon en diens zoon te gaan wandelen. En daarmee nam het feest zijn einde.

Berenice Verhelst

Berenice.Verhelst@UGent.be

